

Крім цього, всі вони вміли розводити шовковичні дерева та займалися шовківництвом.

Відзначимо, що надалі кількість мешканців була порівняно невеликою. Через десять років після прибуття перших жителів – у 1816 р. – населення складалося з 15 родин (54 чоловіка та 46 жінок)¹⁹⁴. Навіть за даними ІХ ревізії (1850 р.) ці показники змінилися несуттєво: 11 родин (50 чоловіків та 50 жінок)¹⁹⁵.

Таким чином, введення у науковий обіг нових архівних матеріалів дозволяє уточнити деякі відомості відносно часу та обставин заснування у Криму грецької колонії Балта-Чокрак.

Olena Uvarova

on foundation of Greek Balta-Chokrak settlement in Crimea

On the grounds of documents of Odessa Region State Archives the author presents some data is concerning to time and circumstances of foundation of Greek Balta-Chokrak settlement in Crimea. The article contains extracts from the correspondence of Novorossia krai (New Russia Province) administration, information about arrival of first Greece inhabitants of Balta-Chokrak settlement, their nominal list, the scope of their preferences.

УДК 94(477.7):357.1 “1817—1857”

Валерія Цубенко

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ТА НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ НОВОРОСІЙСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ПОСЕЛЕННЯ КАВАЛЕРІЇ (1817–1857 рр.)

У статті на основі опублікованих і архівних джерел (картографічного матеріалу, що вперше вводиться до наукового обігу) та аналізу історичної літератури по-новому показано історичні умови формування території Новоросійського військового поселення кавалерії, стан населених пунктів протягом їхнього періоду існування 1817–1857 рр. Визначено роль і значення поселення в заселенні й у розбудові міст і сіл Південної України.

Проблеми, пов'язані з історією військових поселень в Україні, досліджуються сучасною історичною наукою досить активно. Уведення в науковий обіг за останні роки значної кількості архівних документів дало можливість по-іншому оцінити історію військових поселень, функціонування системи, її адміністративно-господарську структуру, уявити цей державний інститут.

Серед робіт, що фрагментарно описували територіальний устрій Новоросійського військового поселення, слід відзначити дисертаційне дослідження з історії військових поселень кавалерії в Україні С. М. Ковбасюка, роботи Т. М. Кандаурової і Т. Д. Липовської, присвячені соціально-економічній характеристиці кавалерійського поселення¹⁹⁶. Проте низка питань потребує детальної розробки. До одного з них ми

¹⁹⁴ Там само. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 61 зв.; Спр. 1024. – Арк. 24 зв., 25; Спр. 1087. – Арк. 52 зв.

¹⁹⁵ Там само. – Оп. 6. – Спр. 70. – Арк. 12, 27 зв.

¹⁹⁶ Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. Заснування і поширення військових поселень на Україні: Дис. ... канд. іст. наук. 07.00.02 / Одеський гос. ун-т. – Одеса, 1945. – Ч. 1. – 289 с.; Кандаурова Т. Н. Херсонские военные поселения. 1817–1832: (Административно-хозяйственная структура). Дисс. ... канд. ист. наук. 07.00.02 / МГУ им. Ломоносова. – М., 1989. – 440 с.

хотіли б звернутися, насамперед, це – питання формування території і населених пунктів Новоросійського військового поселення кавалерії, залучивши для цього картографічні матеріали. Вони зберігаються в Центральному державному історичному архіві України м. Києва, Державному архіві Одеської області, Російському військово-історичному архіві та частково друковані. В даній статті подані матеріали з РДВІА і публікуються вони вперше. Зазначені картографічні матеріали представлені картами-планами полкових округів та поселень, де були розквартировані дивізійні і полкові штаби. Це дозволило не лише розширити рамки досліджуваної проблематики, але й простежити масштаби просторового розміщення поселень округів, процес формування нового соціокультурного ландшафту, складання господарської інфраструктури центрів полкових округів і місце дислокації дивізійних штабів, а також дають можливість дослідити традицію забудови і формування сучасних міст і сіл України, які входили до території поселень.

Новоросійське військоове поселення кавалерії засноване у 1817 р. в селах і містах Катеринославської і Херсонської губерній – території сучасних Херсонської, Миколаївської, Кіровоградської, Дніпропетровської областей.

В одному з листів до О. А. Аракчєєва міністр внутрішніх справ Росії граф В. П. Кочубей пише: “бажано було б, щоб поселення засновані були між річками Буг і Дністер...”¹⁹⁷. Генерал-ад’ютант Ф. О. Паулуччі радив інспектору формувати поселення “впродовж по кордонах Бессарабії, Криму, Кубані, по Кавказькій лінії”¹⁹⁸. І. О. Вітт пропонував і навіть розробляв проект поселення пішої дивізії на річці Прут. Однак життя не дало змогу розгорнути повністю масштабний план поселень від р. Бугу до м. Чугуєва.

Генерал І. О. Вітт у 1817 р. доповідав новоросійському генерал-губернатору О. Ф. Ланжерону: “Воля імператора – всі землі і села Бузького війська (18 поселень) перевести з цивільного відомства” до військового¹⁹⁹. Так, бузькі уланські полки розселені в Олександрійському, Єлизветградському, Ольвіопольському повітах Херсонської губернії²⁰⁰. До військового поселення Бузької уланської дивізії в 1818 р. приєднали 3000 дес. землі миколаївського купця Володимира Кустова²⁰¹. Територія оселення Бузької уланської дивізії становила на 1822 р. 681119 дес. землі²⁰².

Для оселення 1-го Бузького уланського полку на стан військових поселенців переводилися жителі м. Вознесенська, селищ Сокольська Переправа, Ракове, Новогригорівка, Арнаутівка, Білоусівка, Михайлівка, Шербани, Димівка, Солоне, площею 90233 дес. землі²⁰³. 2-й полк оселили на території 89026 дес. землі в селах:

Липовская Т. Д. Социально-экономическое положение военных поселенцев на Украине (1817–1857 гг.). – Днепропетровск, 1982. – 83 с.

¹⁹⁷ Письма главнейших деятелей в царствование императора Александра I (1807–1829) / Сост. И. Дубровин. – С.Пб., 1883. – С. 287.

¹⁹⁸ Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. – С. 44.

¹⁹⁹ Бугские и украинские казаки как “поселенная кавалерия”//Анцупов И.А. Казачество российское между Бугом и Дунаем: исторический очерк. – Кишинев, 2000. – С. 251.

²⁰⁰ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 88. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 146.; Об исключении из казенного ведомства некоторых селений Херсонской губернии, назначенных для поселения войск // ПСЗ РИ. Собр.І. – С.Пб., 1830. – Т. XXXIV. 1817. – № 27195. – С. 948.

²⁰¹ Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф. 14. – Оп. 4. –Спр. 316. – Арк. 2, 4-6.

²⁰² Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края: В 2 ч. – Ч. 2: 1836–1838 гг. – Одесса, 1838. – С. 265.

²⁰³ Шмидт А. Херсонская губерния // Материалы для географии и статистики России, собр. офиц. генштаба. – С.Пб., 1863. – Ч. 1. – С. 77.

Троїцьке, Каспарівка, Новоїстровка, Матвіївка, Федорівка, Костянтинівка, Баловна, Ново-Петровське, Себино, Інгулка, Гур'ївка; 3-й – на 56833 дес. землі в селах: Костянтинівка, Олександрівка, Семенівка, Благодатне, Арбузинка, а 4-й – на 66735 дес. землі в селах: Ольпанка, Лиса Гора, Сінюшин Брід, Пісчаний Брід, Добрянк²⁰⁴. Всього на території, заселеній Бузькою уланською дивізією в 1823 р., були місто Вознесенськ і 29 селищ²⁰⁵.

У кінці грудня 1817 р. полки Української уланської дивізії почали переселяти в Херсонську губернію: “від станиці Інгульської до селищ Галаганівки і звідти через Новомиргород до Пісчаного Броду”²⁰⁶. Так розпочалося поселення 3-ї Української уланської дивізії. Оселення цієї дивізії відбувалося протягом трьох років: з 1819 по 1821 р. Вона розмістилась у північно-західній частині Херсонської губернії, на межі з Київською губернією в північній частині Єлизаветградського та Ольвіопольського повітів з м. Ольвіополем (див. карту 7). До 1-го Українського уланського полку – Чорний Ташлак, посади Павлівський (див. карту 4), Рівне, Плетений Ташлак, Велика Віска, Грузьке; до 2-го – Сухий Ташлак, Тернівка, Семлик, Скалєве (Калниболот), Надак, Петроострів та Злинка (див. карту 3), посади Архангельський (див. карту 5), Липнякка; до 3-го – м. Новомиргород, Бирзулівка, Паліївка, Федвар, Буковар, Сентов, Каниж, Панчев і Мартонош; до 4-го – Красносілля, Лозоватка, Михайлівка, Ульяновка, Лагерська, Воляна Руда, Рутницька, казенні села Цибулів і Веселий Кут, колишні станиці Бузького війська²⁰⁷.

2 листопада 1821 р. Олександр I доручив І. О. Вітту поселити за своїм проектом 3-ю кірасирську дивізію. Під поселення 3-ї кірасирської дивізії відводилися такі села Херсонської і Катеринославської губерній: до Орденського кірасирського полку – м. Новогорієвськ, Грушівка, Андрусівка, Калангасв, Стецівка, Галаганівка, Глинське, Миколаївка, Золотарівка, Табурище, Павлиш, Кам'яно-Потоцьке, Янів, Вершац, Іванківці; до Стародубівського – Зибке, Красна Кам'янка, Куколівка, Аврамівка, Чечерівка, Петрове, Попельнасте, Жовте та Зелене; до Малоросійського – посади Петрівка, згодом Нова Прага, Диківка, Косівка, Протопопівка, Головківка; до Новгородського – Вершино-Кам'янка, Верболожка, Варварівка, Спасове, Бокове, Калнивка, Гусарівка (Аруга), Кам'янка, Інгульська, Новоигор'ївка, Куцівка, Гурівка, Моторне, Суботич, Аджамка, Красний Яр, Покровське, Клинци, Гусарівка²⁰⁸. В 1825 р. в 3-й кірасирській дивізії було придатної 3555645 дес. 1772 саж. землі (96,8%), а непридатної 11758 дес. 1264 саж. землі (3,2%)²⁰⁹. У 1825 р. було складено “Новое образование округов поселенных полков 3-й уланской дивизии”, згідно з яким, кількість землі 3-ї Української уланської дивізії в 1825 р. становила 276287 дес.

Територія Новоросійського військового поселення постійно збільшувалася. У 1832 р. загальна площа військового поселення у Херсонській губернії становила вже 1241624 дес., з них орних земель 1187550 дес. або 96%, територія округів Бузької уланської дивізії складала 522081 дес. землі²¹⁰.

²⁰⁴ ДАХО – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1267. – Арк. 3.

²⁰⁵ Шмидт А. Херсонская губерния – С. 77; Липовская Т. Д. Социально-экономическое положение военных поселян на Украине. – С. 18–19.

²⁰⁶ Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. – С. 67–68.

²⁰⁷ Там само. – С. 68.

²⁰⁸ Там само. – С. 69; ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 249. – Спр. 36. – Арк. 17.

²⁰⁹ Столетие военного министерства. Т. VII: Главное инженерное управление: Исторический очерк. – Ч. I: Царствование императора Александра I / Сост. И. Г. Фабрициус. – С.Пб., 1902. – С. 290.

²¹⁰ РДВІА. – Ф. 405. – Оп. 2. – Спр. 12984. – Арк. 48.

В 1850 р. всього у 1–8-х округах було 470908 дес. землі²¹¹. Останнє територіальне приєднання до Новоросійського військового поселення здійснили в 1853 р. в Херсонському повіті: селища Костромі, Вишнього (перейменованих згодом у Костромське і Ново-Покровське) і Лозоватки Катеринославської губернії²¹².

У 1850-х рр. територія Новоросійського військового поселення становила: 1-й округ – 79360 дес., 2-й – 100436 дес., 3-й – 100242 дес., 4-й – 104807 дес., 5-й – 81324 дес., 6-й – 82574 дес., 7-й – 80210 дес., 8-й – 64483 дес., 9-й – 186193 дес., 10-й – 182657 дес., 11-й – 146265 дес., 12-й – 131722 дес., окрема волость – 433874 дес. землі²¹³. Всього у 1857 р. – 1405636 дес., з неї придатної – 1310981 (92%), непридатної 59648 (4%), лісу 35007 (2%). З них: 1–8-і округи – 715425 дес. (51%), а 9–12-і округи – 690225 ½ дес. (49%)²¹⁴.

Для зручності влаштування округів поселених корпусів, дивізій купували землю у поміщиків, що знаходилася на території військового поселення. Поміщикам відводилися землі з вільних оброчних дач Херсонської губернії²¹⁵. Інколи це призводило до курйозних випадків. Так, у 1824 р. під поселення Новоросійського військового поселення кавалерії відвели село Прилуки і туди почали оселяти солдат. Однак, як з'ясувалося згодом, воно було поміщицьким, і не було куплене для поселенців²¹⁶.

Створення системи поселень, що мала особливу господарську структуру і систему управління, не могло існувати без масштабного будівництва. Передбачалося провести перепланування поселень, відбудувати комплекси полкових і дивізійних штабів, господарських закладів і будинків військових поселенців. Починаючи з 1817 р. поселенці-господарі у кавалерійських округах повинні були будувати домівки і конюшні за рахунок державного бюджету²¹⁷.

Будівничі роботи тривали щорічно з 15 жовтня пізнь місяців. На них працювали вільні майстри і військово-робочі батальйони. Кінно-робочі команди працювали на будівництві протягом року²¹⁸.

Будівництво домівок, громадських, військових помешкань відбувалось у поселенні досить повільно, що було пов'язано з обмеженими державних коштів. Щорічно разом з кошторесом, призначеного на влаштування військових поселень, видавалися суми на будівництво кожної будівлі²¹⁹. Житло, як правило, будували з саману, вальків овальної форми, глино-солом'яної маси, інколи з каменю. Основними будівельними матеріалами були глина, лоза, очерет, торф, глина (біла, жовта, червона, фарфорова)²²⁰. Для опалення використовували торф, кам'яне вугілля, очерет, бур'ян²²¹. Також поселенці отримували для

²¹¹ Там само. – Спр. 6943. – Арк. 142.

²¹² Шмидт А. Херсонская губерния // Материалы для географии и статистики России. Собр. офиц. генштаба. – С.Пб., 1863. – Ч. 2. – С. 313.

²¹³ ЦДАКУ. – КМФ. 12. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 1; ЦДА в м. Києві. – КМФ. – Оп. 1. – Спр. 107, 108. – Арк. 1.

²¹⁴ Підраховано автором за даними: ЦДАКУ. – КМФ. – Оп. 1. – Спр. 107, 108.

²¹⁵ ДАХО. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 1522. – Арк. 42–43.

²¹⁶ Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. – С. 69.

²¹⁷ Учреждение о военном поселении регулярной кавалерии. – Ч. 2: Особенности установления, к устройству военного поселения регулярной кавалерии. – С.Пб., 1817. – С. 26.

²¹⁸ ДАОО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 100–101.

²¹⁹ Богданович М. И. История царствования императора Александра I и России в его время. – С.Пб., 1869. – Т. VI. – С. 134–136.

²²⁰ ЦДАКУ. – КМФ. 12. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 3; Там само. – Спр. 108. – Арк. 4.

²²¹ РДВА. – Ф. 405. – Оп. 4. – Спр. 6943. – Арк. 142.

будівництва ліс²²², який привозили на підводах державного волового парку²²³.

Найбідніші поселенці будували землянки без стелі, на сохах. Заможні поселенці споруджували будинки з цегли або каменю, вкривали їх черепицею. Двори були здебільшого відкриті: тік, клуня, комора у протипожежних цілях розташовувалися окремо. Двір обгороджувався невисокою огорожею з ганносоломн або каменю²²⁴. Бідняки мали з господарських будівель один хлів, що найчастіше розміщувався в середині садиби. Будинки, як правило, будували за спеціальним проектом, щоб вони мали однаковий вигляд. Кожен з таких будинків мав “російську” піч (довжиною $2\frac{1}{2}$ аршини, шириною 2 аршини, висотою $2\frac{1}{4}$ аршини з одним димарем)²²⁵.

У Херсонській губернії переважали гніздові поселення, тобто паралельно прокладені вулиці з частими розривами провулків, побудовані за урядовими проектами. Передбачалося за планом Військового міністерства всі розкидані села звести в один населений пункт. Це призвело до того, що в деяких селах кількість дворів перевищувала 1100. На 1826 р. у 3-й кірасирській дивізії було збудовано за проектами 160 і мали збудувати 4232 житлових будинки, у 3-й Українській уланській дивізії – 30, залишилося – 4362; у Бузькій уланській дивізії збудували – 177 будинків²²⁶.

Розглянемо особливості розбудови і становища міст, що належали Новоросійському військовому поселенню кавалерії.

Місто Вознесенськ увійшло до складу Новоросійського військового поселення одним із перших у 1817 р. У центральній частині Вознесенська знаходилися базарна площа, засаджена тополями, навколо неї розмістилися будинки управління, манеж, полкова церква, гауптвахта, шпиталь, розрахований на 150 ліжок, і богодільня²²⁷. У 1837 р. у місті збудували 2 палаци для прийому Височайшої фамілії, столовий зал, оранжереї, театр, триумфальні ворота²²⁸. Військове керівництво потурбувалось також про облаштування парку з фонтаном²²⁹.

У 1819 р. до складу Новоросійського військового поселення увійшло місто Новомиргород (див. карту 6). У місті знаходилися: 2 кам'яні церкви, 19 вітряків і топчак, 2 вишніх погребі, 16 крамниць, готель, 3 постоялі двори, фабрика музичних інструментів, а також мильний, свічний, цегельний заводи. Поруч із площею розмістили полкову церкву і богодільню. У центрі міста була площа з ярмарковим приміщенням і базаром, кам'яний манеж з флігелями і гауптвахтами. Особливу красу місту надавали державні та приватні сади. Неподалік від міста знаходилися державний парк і ферма. У 1857 р. у Новомиргороді було 480 будинків²³⁰.

У 1820 р. до складу військового поселення місто Крилів увійшло, а в 1834 р. його перейменували у Новогеоргієвськ (див. карту 2). Проте ця назва була лише офіційною, тому що місцеві жителі продовжували називати його Крилів. У Новогеоргієвську

²²² Учреждение о военном поселении регулярной кавалерии. – С. 12.

²²³ ДАОО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 98–99.

²²⁴ Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область / Зав. ред. В. М. Кулаковський. – К.: АН УРСР, 1972. – С. 22.

²²⁵ ДАОО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 201, 204.

²²⁶ Ковбасюк С. М. Військові поселення кінноти. – С. 184–185.

²²⁷ Сборник исторических материалов, извлеченных из Архива Собственной ее императорского величества канцелярии / Под ред. Н. Ф. Дубровина. – С.Пб., 1892. – Вып. V. – С. 799–801.

²²⁸ ДАОО. – Ф. 147. – Оп. 1. – Спр. 80. – Арк. 19.

²²⁹ Шмидт А. Херсонская губерния. – Ч. 2. – С. 801.

²³⁰ Там само. – С. 810.

знаходилися: 2 православні церкви, 1 каплиця, шпиталь, притулок для бідних. Функціонували торгові заклади: 10 крамниць, 3 винні погреби, готель, 4 постояліх двори, 2 салотопних, 2 свічно-сальних, 4 цегляних і 2 шкіряних заводи. Кількість млинів становила: 3 водяних, 25 вітряків, 3 топчаки. У 1857 р. у Новогеорґівську нараховувалося вже 745 будинків²³¹.

У 1828 р. місто Єлизаветград (див. карту 1) увійшло до складу Новоросійського військового поселення. Тут переважали кам'яні будинки, криті залізом, більшість з них двоповерхові. Впродовж вулиць простягалися магазини, погреби, трактири, готель, чайні, майстерні, приватні колодязі. У місті були 39 ковалень, жандармська казарма, низка приватних будинків, богодільні, приміщення для коней і худоби, яких приганяли на ярмарки, працювали: повітове училище з підготовчим класом, книжкова крамниця та міська лікарня²³². Місто мало герб, затверджений 6 серпня 1845 р. Він виглядав так: у верхній частині щита, на золотому тлі, Державний Російський герб, а в нижній, на червоному тлі, земляне укріплення (фортеця), всередині якого вензель імператриці Єлизавети Петрівни, по боках 1754 р., тобто рік заснування м. Єлизаветграда²³³.

Так, у 1856 р. затвердили кошторис на будівництво 20 кам'яних будинків по дорогах 9–12-х округів Новоросійського військового поселення кавалерії²³⁴.

У 1857 р. виділили для будівництва і ремонту військового поселення 25 тис. крб. сріблом, з них для 1–8-х округів Новоросійського військового поселення 1200 крб., для 9–12-х округів – 7000 крб. (6000 крб. мали надійти для Києво-Подільського поселення)²³⁵.

Отже, до Новоросійського військового поселення кавалерії входили 4 міста та понад 125 населених пунктів. Планування населених пунктів, введених під військове поселення, відбувалося за регламентацією держави. Типові проекти сільських населених пунктів було розроблено відповідно до наказів уряду XVIII – початку XIX ст., через що в Новоросійському поселенні поширилася вулична форма забудови.

Активне і масштабне будівництво привело до освоєння нових територій (кордонні поселень розширювалися) і закріплення принципів системності при плануванні будівництва. Будівництво в поселених округах відбувалося під керівництвом штабних архітекторів силами військово-будівничих підрозділів армії і робочих рот. Новоросійське військове поселення кавалерії відіграло значну роль у заселенні та у розбудові міст і сіл Південної України.

Valeriya Tsubenko

Territory and settled points of Novorossia Military Settlement of a Cavalry (1817-1857)

The article is dedicated to the history of Novorossia Military Settlement of a Cavalry. Within a period of its existence 1817-1857 on a foundation of published sources, archive materials (cartographical materials, which for the first time are put into a scientific use) and by analysis of the historical literature, the historical conditions of forming of territory of settlement, state of settled points are with a new approaches shown. The role and value of Settlement in population and in development of the cities and villages in Southern Ukraine is determined.

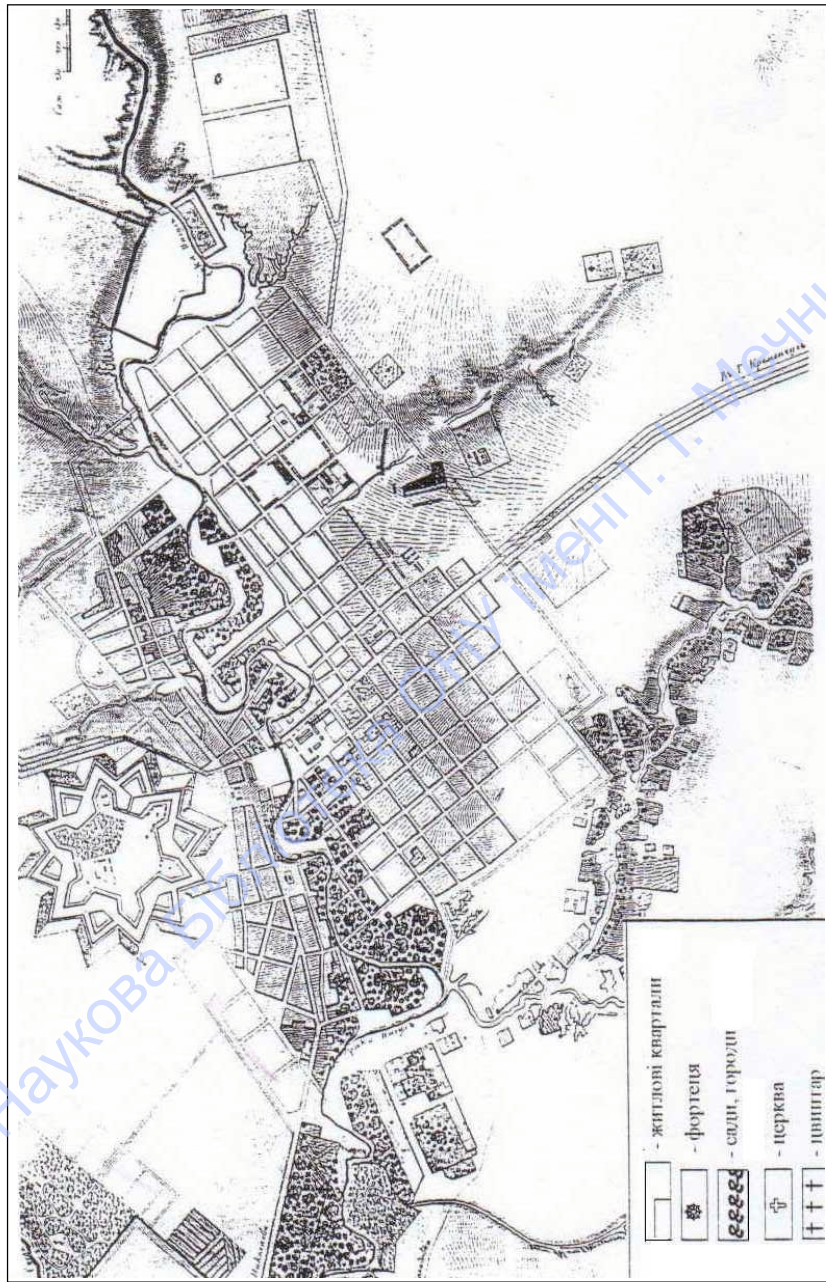
²³¹ Там само. – С. 812–813.

²³² Там само. – С. 787–788, 790.

²³³ Папшутин А. Н. Исторический очерк г. Елисаветграда. – Елисаветград, 1897. – С. 34.

²³⁴ ДАОО. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 87. – Арк. 192, 203.

²³⁵ Там само. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 53. – Арк. 200.

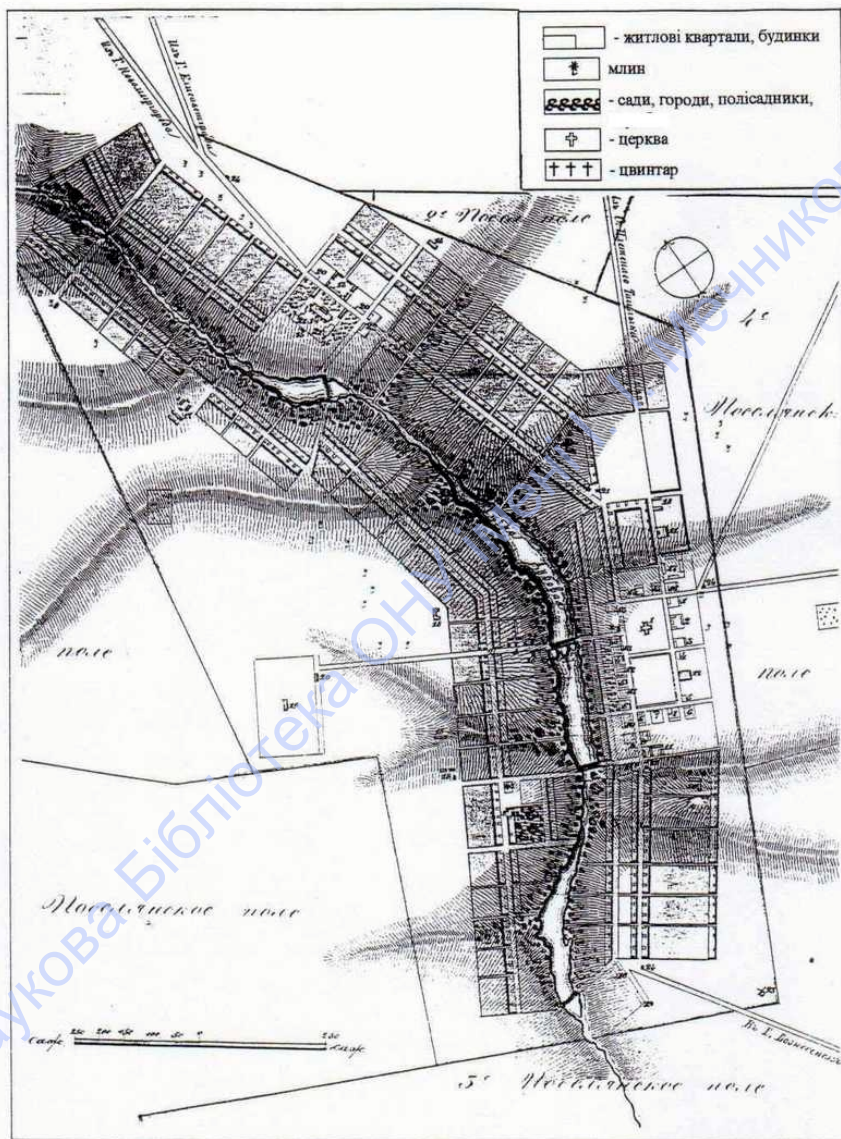

Карта 1. План м. Слизаветрад Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р.

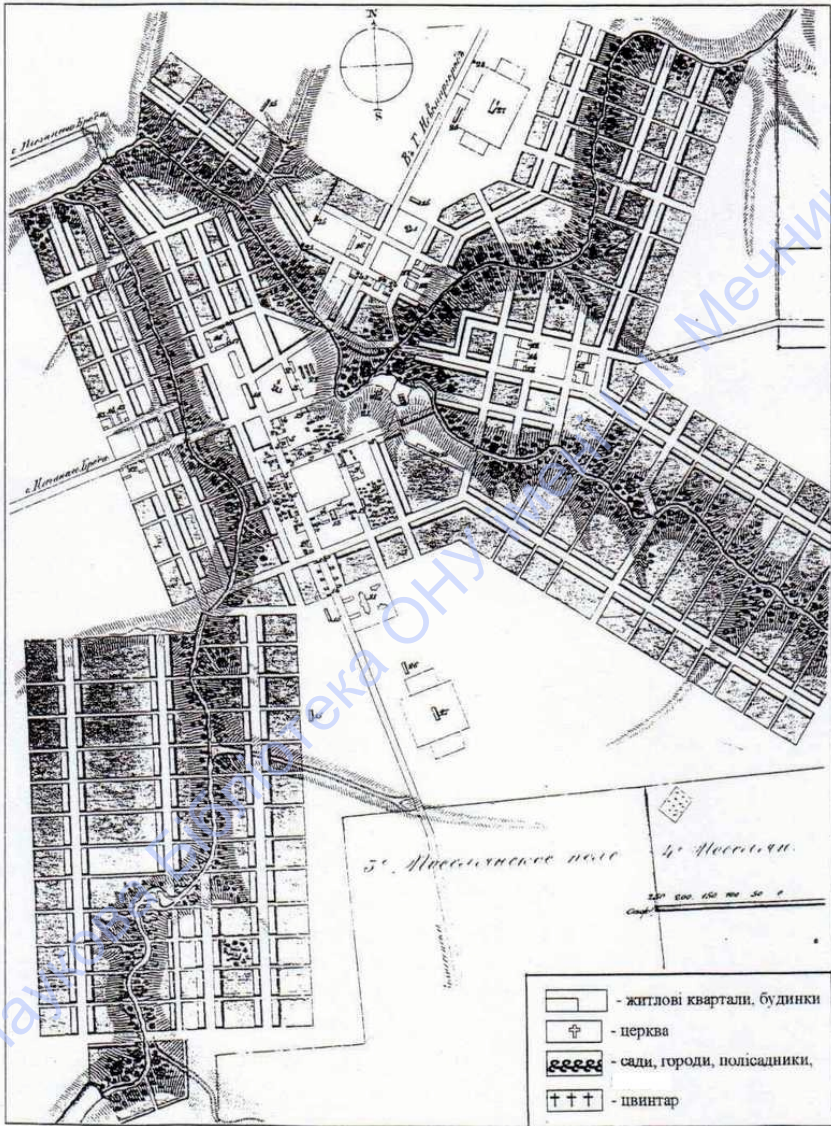
// ЦДАДАК. – Ф.1331. – Оп.1. – Спр. 1а. – Арк. 33

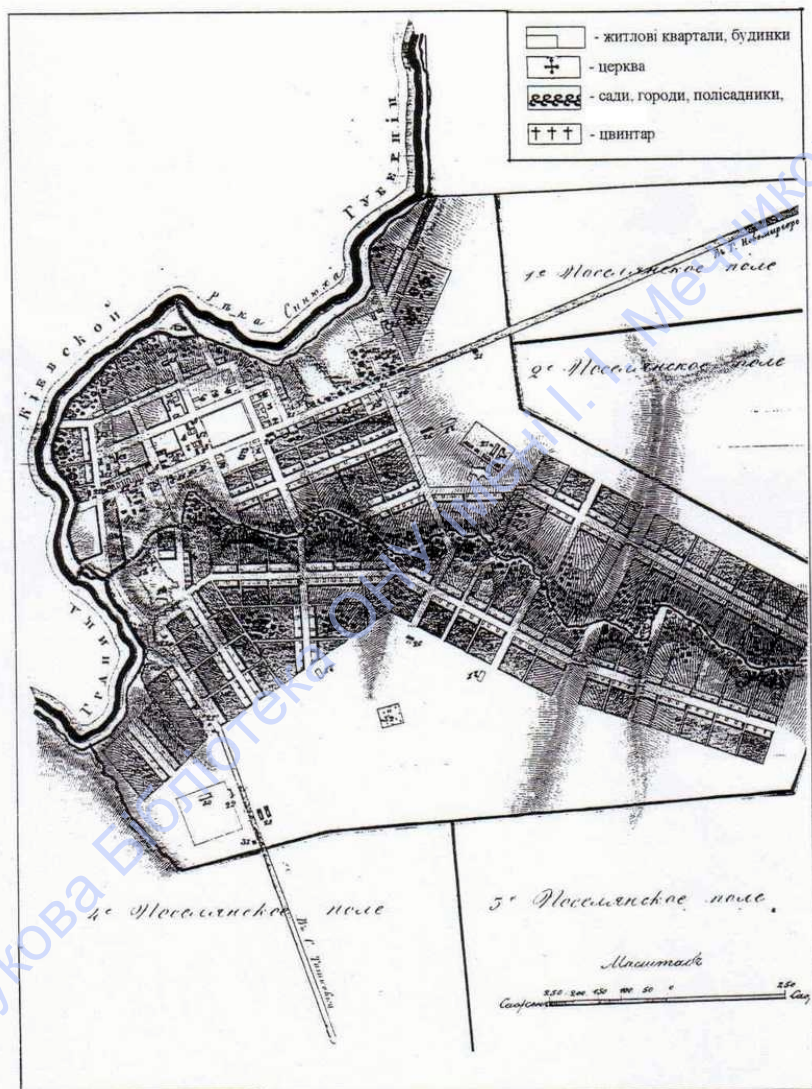
Карта 2. План м. Новогорґієвськ (Крилів). Штаб 1-го округу Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р. // ЦДІАУК. – Ф.1331. – Оп.1. – Спр.1а. – Арк.41

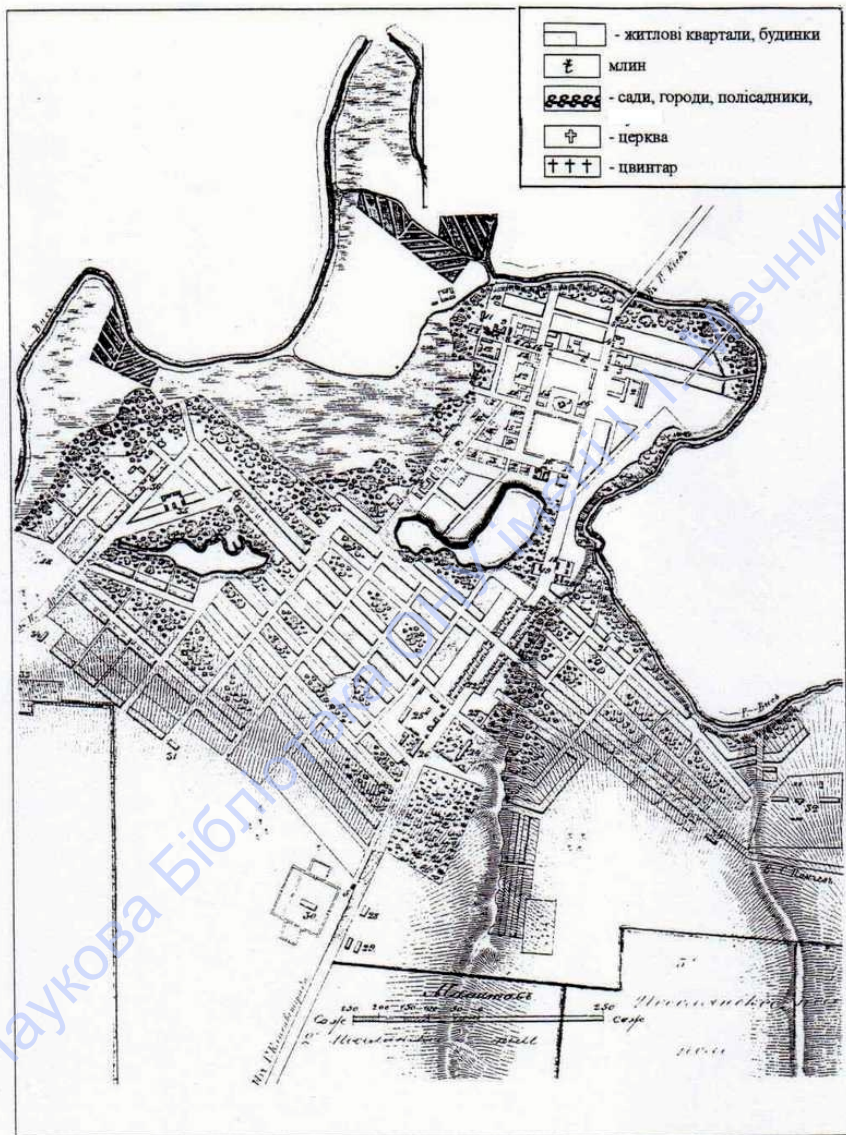
Карта 3. План селища Злінка. Штаб 1-ї волості V округу Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р. // ЦДІАУК. – Ф.1331. – Оп.1. – Спр.1а. – Арк. 62

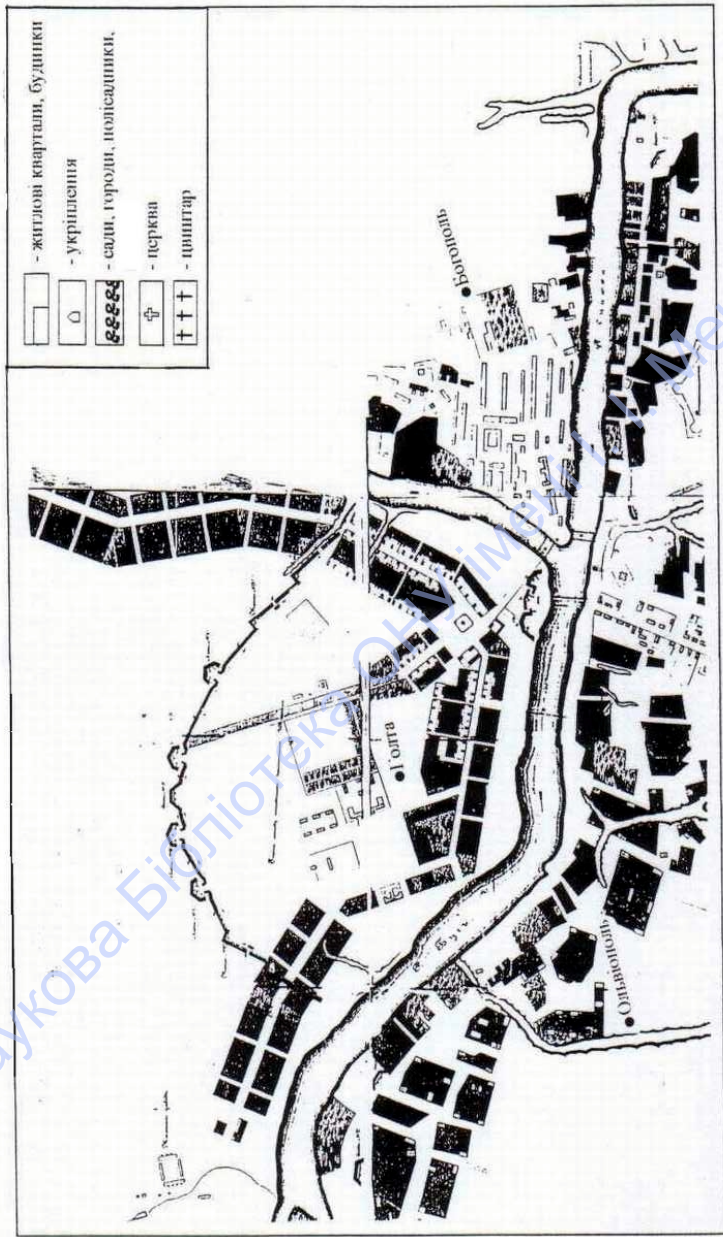
Карта 4. План посад Павловський. Штаб 3-ї волості V округу Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р. // ЦДАУК. – Ф.1331. – Оп.1. – Спр.1а. – Арк.. 66

Карта 5. План посад Архангельский. Штаб 1-ї волості VI округу Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р. // ЦДІАУК. – Ф.1331. – Оп.1. – Спр.1а. – Арк. 68

Карта 6. План м. Новомиргород. Штаб 1-ї волості VII округу Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р. // ЦДАУК. – Ф.1331. – Оп.1. – Спр.1а. – Арк. 72

Карта 7. План м. Ольвіополь Новоросійського військового поселення кавалерії. 1854 р.

// Допоміжний фонд Первомайського краєзнавчого музею